

«Πονταδόρος: Αντιγράφοντας το Τυχαίο»

ή πως η χρήση ενός παραδοσιακού εργαλείου αντιγραφής καθόρισε τις αναστηλώσεις των μνημείων της κλασικής αρχαιότητας

Περίληψη

Η ιστορία μας αφορά σε ένα παραδοσιακό εργαλείο αντιγραφής, τον *πονταδόρο*, που χρησιμοποιείται στις σύγχρονες αποκαταστάσεις μνημείων και πιο συγκεκριμένα στη διαδικασία συμπλήρωσης θραυσμένων αρχιτεκτονικών μελών. Η ιστορία περιγράφει πώς μια φωτισμένη ιδέα που συνελήφθη τη δεκαετία του 1960 καθόρισε τον τρόπο με τον οποίο τα μνημεία της Ακρόπολης έχουν αναστηλωθεί τα τελευταία 50 χρόνια. Αναγνωρίζοντας τη σημασία των μνημείων για τους Έλληνες και Ευρωπαίους πολίτες, οι σύγχρονες αναστηλώσεις στην Ακρόπολη πραγματοποιούνται με τις υψηλότερες προδιαγραφές, υπό την επιστημονική επίβλεψη της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ) και πάντα με την υποστήριξη της Ελληνικής Πολιτείας και των ευρωπαϊκών θεσμών.

Η ιστορία μας επισημαίνει πώς οι πρακτικές αποκατάστασης, όπως αυτές προέκυψαν μέσα από τη συνεργασία ειδικών σε διαφορετικούς τομείς, συνέβαλαν στην υψηλή ποιότητα των αναστηλωμένων μνημείων, για την οποία τα έργα της Ακρόπολης έχουν λάβει διεθνή αναγνώριση. Επιπλέον, επισημαίνει ότι οι εργασίες αποκατάστασης που διεξάγονται στην Ακρόπολη συνέβαλαν στη διατήρηση μιας παραδοσιακής τέχνης, αυτής της *μαρμαρογλυπτικής*.

Ιστορία

Ανηφορίζοντας στον λόφο της Ακρόπολης νωρίς το πρωί μπορεί κανείς να ακούσει ξεκάθαρα τους ήχους μιας δραστήριας κοινότητας που εργάζεται με ζήλο: σμίλες και ματρακάδες κτυπούν με σφρίγος και δεξιοτέχνητα το μάρμαρο, το λαξεύουν και του χαρίζουν μορφή, συμπληρώνοντας τα κενά που ο χρόνος και η ιστορική συγκυρία άφησαν πίσω τους. Μέσω της συμπλήρωσής τους τα μνημεία αποκτούν νέο νόημα και επαναπροσδιορίζουν τη σχέση τους με τον θεατή, τον επισκέπτη, την κοινωνία, μεταφέροντας με πιο εύληπτο τρόπο στο σήμερα τις αξίες του παρελθόντος που εκπροσωπούν.

Πίσω στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Σε ένα κατάφυτο χωριό της Αττικής, τη Βραυρώνα, στο ιερό της Αρτέμιδος, ξεκινούν οι εργασίες αναστήλωσης μιας στοάς που στην αρχαιότητα εξυπηρετούσε τις ανάγκες του ιερού. Επικεφαλής των έργων ορίζεται ο νεαρός τότε αρχιτέκτονας της Υπηρεσίας Αναστήλωσης, **Χαράλαμπος Μπούρας**, που έχει επιστρέψει στην Ελλάδα μετά από σπουδές στη Γαλλία. Φορέας των πιο προοδευτικών ιδεών για την αναστήλωση των μνημείων ο Χαράλαμπος Μπούρας εφαρμόζει για πρώτη φορά στη Βραυρώνα τις αρχές μιας επιστημονικής αναστήλωσης, τις οποίες είχε ήδη γνωρίσει και με τις οποίες είχε ζυμωθεί κατά την παραμονή του στην Ευρώπη. Αξίζει να

σημειωθεί ότι οι αξίες αυτές θα αποκρυσταλλωθούν λίγα χρόνια αργότερα στον Χάρτη της Βενετίας (1964). Πλάι στον Χαράλαμπο Μπούρα εργάζεται ο γλύπτης του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, **Στέλιος Τριάντης**.

Ας φανταστούμε λοιπόν τους δύο νέους, αλλά έμπειρους ήδη άνδρες, να συνεργάζονται, να συζητούν σε ένα ενθουσιώδες και γόνιμο κλίμα και να προτείνουν λύσεις στα προβλήματα που ανακύπτουν στη διάρκεια των εργασιών. Καταξιωμένοι και οι δύο, ο καθένας στον τομέα του, συνδιαλέγονται, ανταλλάσσουν απόψεις, αναζητούν απαντήσεις. Δοκιμάζουν και υιοθετούν νέες πρακτικές για τη διασφάλιση των υψηλών ποιοτικών χαρακτηριστικών της επέμβασης. Στη λήψη των αποφάσεων, σημαντικός είναι ο ρόλος που διαδραματίζει ο Διευθυντής της ανασκαφής, αρχαιολόγος **Ιωάννης Παπαδημητρίου**.

Κύρια μέριμνα του Χαράλαμπου Μπούρα ήταν η τήρηση της **αρχής της αναστρεψιμότητας**. Με τον όρο αυτό περιγράφεται η δυνατότητα επαναφοράς του μεμονωμένου αρχιτεκτονικού μέλους στη μορφή και την κατάσταση που είχε πριν από την αναστηλωτική επέμβαση. Με άλλα λόγια, η αρχή της αναστρεψιμότητας ορίζει ότι η επέμβαση στο μνημείο δεν θα πρέπει να δεσμεύει το υλικό του, αλλά να του επιτρέπει να επανέλθει στην προηγούμενη μορφή του, εάν η μελλοντική έρευνα οδηγήσει σε νέα συμπεράσματα. Ταυτόχρονα, ο Χαράλαμπος Μπούρας μεριμνά για την αισθητική του μνημείου μετά την επέμβαση, για την ενσωμάτωση των νέων συμπληρωμάτων κατά τρόπο που να είναι ευκρινή, αλλά πάντα σε αρμονία με το αυθεντικό υλικό, χωρίς να διαταράσσουν ή να κιβδηλώνουν την εικόνα του μνημείου.

Έως τότε, η πρακτική που ακολουθείτο για την συμπλήρωση ενός θραυσμένου αρχιτεκτονικού μέλους προέβλεπε την απολάξευση της θραυσμένης επιφάνειας και τη δημιουργία μιας νέας επίπεδης επιφάνειας για την καλύτερη εφαρμογή του συμπληρώματος. Η πρακτική αυτή, εκτός του ότι θυσιάζε μεγάλο ποσοστό του αυθεντικού υλικού, απέκλειε τη δυνατότητα επαναφοράς του μέλους στην κατάσταση που είχε πριν την επέμβαση. Έτσι, ακόμη κι αν στο μέλλον εντοπιζόταν το αυθεντικό θραύσμα που συνανήκε και συμπλήρωνε το θραυσμένο αρχιτεκτονικό μέλος, δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να επανενταχθεί στο μνημείο, καθώς είχε οριστικά χαθεί η αυθεντική επιφάνεια θραύσης και μαζί με αυτή πολύτιμες πληροφορίες ταύτισης.

Είναι ακριβώς αυτό το πρόβλημα που επιλύεται χάρη σε μια λαμπρή ιδέα που συλλαμβάνεται στη Βραυρώνα, στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Σε μια σημαντική ιστορική συγκυρία η βαθιά θεωρητική κατάρτιση του Χαράλαμπου Μπούρα συναντά την ουσιαστική εξοικείωση με το υλικό και τις τεχνικές της γλυπτικής, που είχε ο Στέλιος Τριάντης και οδηγούν στην υιοθέτηση του **πονταδόρου**, ως μέσου αντιγραφής των θραυσμένων επιφανειών.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να εξηγήσουμε ότι ο **πονταδόρος** ή **σημειοθέτης** είναι ένα όργανο αντιγραφής που χρησιμοποιείται ευρέως στη γλυπτική και στην παραδοσιακή μαρμαροτεχνία για την αναπαραγωγή έργων τέχνης. Η σύλληψή του βασίζεται στην απλή ιδέα της μεταφοράς σημείων (ή αλλιώς «πόντων»), από μία ολοκληρωμένη επιφάνεια προς μία επιφάνεια υπό διαμόρφωση. Η μεταφορά ενός προσεκτικά σχεδιασμένου δικτύου «πόντων» από έναν έμπειρο τεχνίτη και η σταδιακή αφαίρεση στρώσεων

μαρμάρου, αναλογικά προς το πρωτότυπο, επιτρέπει τη δημιουργία ακριβούς αντιγράφου. Η τεχνική της αντιγραφής μέσω της μεταφοράς σημείων ήταν γνωστή ήδη από την αρχαιότητα και αποτελεί μια παραδοσιακή τεχνική την οποία κατέχουν καλά γλύπτες και μαρμαροτεχνίτες.

Ποια λοιπόν ήταν η πρόταση που υιοθετήθηκε και έμελε να επηρεάσει σημαντικά τις σύγχρονες αναστηλώσεις στην Ελλάδα; Για πρώτη φορά συλλαμβάνεται η ιδέα της δημιουργίας ενός συμπληρώματος που θα «αγκαλιάζει» απόλυτα τη θραυσμένη επιφάνεια, και θα αναπαράγει τη μορφή του τμήματος που έχει χαθεί, χωρίς να απαιτείται η απολάξευση του αυθεντικού θραύσματος. Πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία περιλαμβάνει τα εξής στάδια: **κατασκευή ενός γύψινου εκμαγείου** που συμπληρώνει τη θραυσμένη επιφάνεια. Η χρήση ενός εύπλαστου υλικού όπως είναι ο γύψος, επιτρέπει την αποτύπωση του «αρνητικού» της θραύσης, χωρίς να πληγώνει ή να φθείρει το μάρμαρο. Κατόπιν, **αντιγραφή** της γύψινης επιφάνειας σε μάρμαρο, με τη βοήθεια του πονταδόρου. Τέλος, **συγκόλληση** του αυθεντικού θραύσματος και του συμπληρώματος, που χάρη στη συγκεκριμένη μέθοδο εφάπτονται απόλυτα.

Αυτή η καινοτόμος ιδέα επρόκειτο να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο αναστηλώνονταν στην Ελλάδα τα μνημεία της κλασικής αρχαιότητας. Μετά την εφαρμογή της στην αναστήλωση της στοάς της Βραυρώνας, η τεχνική αντιγραφής με πονταδόρο εφαρμόστηκε το 1965 στην αποκατάσταση του ανατολικού κλιμακοστασίου του Ηρωδείου, όπου και πάλι επικεφαλής ήταν ο Χαράλαμπος Μπούρας.

Μεταφερόμαστε τώρα στην Ακρόπολη, δέκα χρόνια αργότερα, όταν ξεκινά το μεγάλο πρόγραμμα αναστήλωσης των μνημείων (1975). Ο Χαράλαμπος Μπούρας, καταξιωμένος πλέον καθηγητής αρχιτεκτονικής συμμετέχει ως μέλος και λίγο αργότερα ως Πρόεδρος της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως, που σχεδιάζει, κατευθύνει και εποπτεύει τα έργα αναστήλωσης. Μεγάλος αριθμός έμπειρων μαρμαροτεχνιτών προσλαμβάνεται για να εργαστεί στην αναστήλωση του σημαντικότερου, ίσως, μνημείου της Ελλάδας. Η τεχνική της αντιγραφής με τη χρήση πονταδόρου εφαρμόζεται από την αρχή των έργων για την κατασκευή συμπληρωμάτων. Πλάι στη σμίλη και το ματρακά, που μελωδικά σμιλεύουν το μάρμαρο, ο πονταδόρος αποτελεί έναν «σιωπηλό», αλλά άοκνο συνεργάτη του μαρμαροτεχνίτη. Μετρώντας, υπολογίζοντας και μεταφέροντας τα σημεία, με κρίση και υπομονή, ο τεχνίτης αντιγράφει τις τυχαίες θραύσεις και επουλώνει τα τραύματα, που ο χρόνος και η ανθρώπινη δραστηριότητα επέφεραν στο μνημείο.

Σήμερα, η ψηφιακή τεχνολογία ανοίγει νέες προοπτικές για την αντιγραφή του μαρμάρου, εξασφαλίζοντας ποιότητα, ακρίβεια και ταχύτητα κατά την παραγωγή των συμπληρωμάτων, με τη χρήση ψηφιακών σαρωτών και ψηφιακών παντογράφων. Σήμερα, είναι η πιο κατάλληλη στιγμή για να διηγηθούμε την ιστορία του πονταδόρου και να αξιολογήσουμε τη συμβολή του στην αναστήλωση των μνημείων. Η ΕΣΜΑ και η ΥΣΜΑ διαθέτουν ένα πλούσιο φωτογραφικό και κινηματογραφικό αρχείο από τα αναστηλωτικά έργα στην Ακρόπολη, που καλύπτει σχεδόν 50 χρόνια δραστηριότητας στον Ιερό Βράχο. Αυτό είναι το υλικό που θα αξιοποιηθεί για να αποτυπώσει τη συνεισφορά του παραδοσιακού πονταδόρου, πριν ο χρόνος και η τεχνολογική πρόοδος απαλείψουν δια παντός τη χρήση του στις σύγχρονες αναστηλώσεις.

Ευρωπαϊκή Διάσταση

Τα μνημεία της Ακρόπολης αποτελούν ένα κορυφαίο σύμβολο για την Ελλάδα, την Ευρώπη και τον δυτικό πολιτισμό, καθώς αποκρυσταλλώνουν τις αξίες της δημοκρατίας που άνθισε στην Αθήνα τον 5^ο αι. π.Χ. Οι σύγχρονες αποκαταστάσεις, υπό την Επιτροπή Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως και πάντα με την αρωγή της ελληνικής Πολιτείας και των ευρωπαϊκών θεσμών στόχευσαν στη διατήρηση των μνημείων με απόλυτη συνείδηση της υποχρέωσης παράδοσής τους στις επόμενες γενιές. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των έργων Ακροπόλεως, από το 1975 κι εξής, ήταν η διεπιστημονική συνεργασία, η καινοτομία και η συμμόρφωση προς τη διεθνή δεοντολογία, ιδίως αυτή που απορρέει από τον Χάρτη της Βενετίας (1964).

Η ιστορία μας αποδίδει τον τρόπο με τον οποίο οι πρακτικές της αναστήλωσης, όπως αυτές προέκυψαν από τη συνεργασία καταξιωμένων επιστημόνων και καλλιτεχνών, συνέβαλαν στη διατήρηση και την άνθιση μιας παραδοσιακής τέχνης, αυτής της μαρμαρογλυπτικής. Επιπλέον, τονίζει το πολύ υψηλό επίπεδο εκτέλεσης των έργων στην Ακρόπολη, χάρη στο οποίο τα αναστηλωτικά έργα έλαβαν διεθνή αναγνώριση.